

Predgovor

Tekstovima koji su skupljeni kao poglavlja u ovoj knjizi zajedničko je u prvom redu to što se nadovezuju na istraživanja kojih su rezultati izneseni u tri moje knjige: *Božanski boj* (2008.), *Zeleni lug* (2010.) i *Gazdarica na vratima* (2011.). Zajedničko im je i to što su svi napisani pošto su te tri knjige već izašle. To je i jedini razlog što nisu uvršteni u njih. Bilo je to fizički nemoguće. Radi se o istome. Zato je ova knjiga dobila podnaslov *I dalje tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Nije se stalo kod onoga dokle se došlo na tim tragovima u one tri, nego se pošlo dalje.

Zaključivanjem i izdavanjem triju spomenutih knjiga nije, dakako, predmet istraživanja kojega se rezultati u njima iznose niti približno iscrpen ili potpuno prikazan. On je zapravo tek načet i ostalo je još mnogo da se učini na tom opsežnom području. Pokazan je tek smjer u kojem treba ići i sredstva koja pri tome stoje na raspolaganju. Pošto su knjige izašle, nizali su se poticaji i prilike da se nešto od svega što u njima nije obrađeno uobličilo u suvisao tekst. To što se tako nakupilo, izdaje se sada među koricama ove knjige. Naravno, i opseg toga i sadržaj određeni su vanjskim okolnostima. I opet tu ništa nije zaokruženo i dovršeno. To je u naravi predmeta. I dalje se pruža široko neobrađeno polje. Neka bi se samo našli poslenici. Svijet kakav se u razvoju naših dana sve jasnije ocrtava, globalno, kako se to rado kaže, nekako ne upućuje mlade na to da steknu preduvjete i osposobe se za takav posao. Treba se uzdati u to da prave vrijednosti u svako doba privlače nečiju pozornost i motiviraju i za poslove koji se u dano doba ne čine osobno probitačnim, ali su nedvojbeno vrijedni. Uostalom, sve

veliko što je stvoreno, nastalo je zahvaljujući toj temeljnoj zakonitosti ljudske naravi. To je očito tako, tek danas nekako nije popularno niti je moćnima niz dlaku, pa zato nije osobno probitačno govoriti o tome.

Tko makar samo pozornost posveti prolistu *Božanski boj*, zamijetit će da su njegova poglavlja zasnovana dvojako. Jedna polaze od tekstova slavenske predaje, zapravo od ulomaka svetih pjesama pretkršćanske slavenske starine, a to će reći od obrednih tekstova naše stare vjere, očuvanih u usmenoj književnosti svih naroda slavenskoga jezika i prate taj trag dokle je to ovomu autoru pošlo za rukom. Druga pak poglavlja polaze od zemljišta, od toponomastičkih tragova slavenske pretkršćanske sakralne interpretacije terena i njegove karakteristične konfiguracije, i nastoji ju uvrstiti u tekstovnu predaju o motivima te sakralne interpretacije. U oba se slučaja radi o tekstovnoj predaji obrednih pjesama i formula, to i jest predmet mojih istraživanja na tom području, ali im je polazište drukčije. Ista se dvojakost može utvrditi i kod poglavlja ove knjige. Jedna polaze od karakterističnih ulomaka svetih tekstova, a druga od zemljišta, njegove toponimije i konfiguracije. Po naravi stvari ova posljednja znaju dobivati i neke značajke putopisa.

Stupajući sada i s tom četvrtom knjigom na tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine pred čitateljsku javnost, treba izreću zahvalu onima kojima sam ju dužan. To su ponajprije oni koji su mi pružili poticaje da krenem i dalje tragovima toga svetog pjeva i kad su tri sveska s rezultatima prvih zaleta u takvim istraživanjima bila već objavljena.

Najprvo tu moram spomenuti Tomu Vinščaka, profesora etnologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. On je neumorno i izvanredno poticajno s velikim uspjehom organizirao znanstvene skupove o pojedinim pitanjima tragova koje je stara slavenska vjera ostavila na hrvatskom zemljištu. Još pred ljeto 2008. upriličio je u suradnji s Varešakom Tonijem Petkovićem i njegovom obitelji u Varešu javnu večernju priredbu na kojoj su naši najangažiraniji stručnjaci, i sam Vinščak među njima, održali predavanja o istraživanjima tragova

naše stare vjere u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Tom prilikom stručnjaci su, među njima i autor ove knjige, upoznali i temeljito pregledali teren koji se s dobrim razlogom smatra svetištem starih slavenskih bogova Peruna i Velesa, pa je to bilo moguće dosta detaljno i pouzdano interpretirati i prikazati.

U jesen iste 2008. godine organizirao je Tomo Vinšćak s Goranom Šantekom, profesorom etnologije na Sveučilištu u Zadru, međunarodni znanstveni skup u Pagu posvećen kontinuitetu pretkršćanskih kultova u mlađem kršćanskom kontekstu. Zatim je došao velik skup na Bolu na otoku Braču održan u jesen 2009., usredotočen na Vidovu goru, kršćanski kult svetoga Vida i slavenskoga boga Svantevida, kojega bi zapravo trebalo zvati Sventovitom, ali je nama poslije Nazorova Arkuna to teško tako izgovarati. Bila su to vrlo važna pitanja kontinuiteta poganskoga kulta u kršćanstvu. Zatim je tu bio skup održan u jesen 2010. u Podstrani i Žrnovnici posvećen kontinuitetu Perunova kulta u kršćanskom kultu svetoga Jurja i usredotočen na figuralni reljef ugrađen u župnu crkvu u Žrnovnici i na njegov likovni motiv koji daje povoda da se poveže s božanskim bojem. Vinšćak je nadalje na jesen 2011. organizirao interdisciplinarni skup o fenomenu Međugorja, u što su bili uključeni i pretkršćanski korijeni kulta božanske Majke. U jesen pak 2012. organizirao je s Lidijom Bajuk u Štrigovi velik međunarodni skup o tradicijskoj kulturi Gornjega Međimurja, a u Lovincu i Starigradu Paklenici s Josipom Zankijem velik skup o tradicijskoj kulturi južnoga Velebita i kulturnoj baštini mirila i tamošnjega kulta pokojnika. Taj skup je pod imenom »Vilinska vrata« imao utemeljiti istraživački projekt koji bi sustavno proučio i prikazao tradicijsku kulturnu baštinu južnoga dijela Velebita i okolnih krajeva. Na svim sam tim skupovima sudjelovao i oni su me potaknuli da nastavim istraživanja na tragovima svetih pjesama naše pretšćanske starine. Tekstovi koji su u tim prilikama nastajali uvršteni su kao poglavlja u ovu knjigu. Ima dakle mnogo razloga za zahvalnost Tomi Vinšćaku, za djelatnost koju je razvio i za projekt istraživanja stare slavenske vjere na našem zemljištu koji je on vrlo agilno vodio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u

Zagrebu. U tome mu je glavni i vrlo djelotvoran suradnik bio Tibor Komar, njegov asistent-novak, pa i njemu valja izreći zahvalnost za tu djelatnost od visoke vrijednosti. A ja se pišući predgovor knjizi koju sada predajem čitateljima u ruke sasvim osobno posebno zahvaljujem Tomi Vinščaku na poticajima i potpori što sam ih neštedimice dobio od njega.

Odmah za njim moram izreći svoju zahvalnost drugomu kolegi koji je uz Tomu Vinščaka vrlo zaslužan za pojavljivanje ove knjige. To je Vladimir Peter Goss, professor emeritus povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Rijeci. On je kao povjesničar likovnih umjetnosti usredotočio svoju pozornost na rana srednjovjekovna razdoblja predromanike i romanike sve do rane gotike, a posebno ga je zaokupila problematika prijelaza iz kasne kršćanske antike u srednji vijek na hrvatskom prostoru, pitanje kontinuiteta i diskontinuiteta pri tome prijelazu. U tom sklopu osobito ga je zaokupio kulturni sloj koji su na samom kraju antike ostavili doseljenici slavenskoga jezika i slavenske tradicije, vjerske i pravne, ako se to dvoje kod njih u ono doba uopće može jasno razlučivati. Bili su to Slaveni po vojnoj i političkoj organizaciji, pa smo se tako navikli i nazivati ih. Promašaj je ako se to, kako se također uobičajilo, u prvom redu smatra kao obilježje podrijetla. To se pitanje danas raspravlja u prilično burnom ozračju.

Taj kulturni sloj, slavenski, u nas je tanak i materijalni nalazi iz njega neugledni su. Vrlo je lako sve to previdjeti i zanemariti. Pa se tako i događalo i uvelike prevladavalo. No Vladimir Goss nije to prihvaćao. Znao je da je povijesna slika punovrijedna samo ako je potpuna. Tako nema hrvatske povijesti ako se zanemari taj prvotni stari slavenski sloj. Napokon, od toga sloja potječe jezik kojim razgovaramo, jezik kojim su pisani i ovi redci.

Goss je taj sloj uključio u svoja istraživanja. U prvom redu oskudne i neugledne ostatke njegove materijalne kulture. A onda je preko istraživanja Vitomira Belaja, *professora emeritusa* etnologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, koji je na mnogim mjestima u nas primijenio model mitskoga slavenskog svetog trokuta

kako ga je u Koruškoj i u drugim slovenskim zemljama utvrdio i potvrdio ljubljanski arheolog Andrej Pleterski. A živo se je zainteresirao i za rezultate mojih tekstovnih rekonstrukcija.

No Goss je i bez obzira na sve to shvatio koliko je za čovjeka bitan odnos prema prostoru, koliko je krajolik u kojem živimo i krećemo se doživljavajući ga neprestano, koliko je taj krajolik ljudsko djelo i koliko je doživljaj pejzaža umjetnost. Sakralna interpretacija krajobraza, karakteristična za staru slavensku vjeru, koja se i danas još u povoljnim slučajevima da iščitati iz mjesnih imena i konfiguracije zemljišta, izvrsno se uklapala u to. Goss se počeo i sam upuštati u otkrivanje slavenske sakralne interpretacije terena i pri tome je pokazao veliko oštroumlje i sjajnu intuiciju. Okrio je mnogo toga što je kasnije potvrđeno još čvršćim razlozima i ulazi u poklad našega pouzdanog znanja o staroj vjeri. O tome jednim svojim dijelom pripovijeda i ova knjiga.

Došavši dotle, Vladimir Goss je jako želio pokazati mi svoja zemljišta kako ih je interpretirao prema temeljnim shvaćanjima i predodžbama stare slavenske vjere. To smo i ostvarili i o tim zaletima na naše terene izvješćuju neka poglavlja ove knjige. Uglavnom se pri tome potvrđivala istančana intuicija kolege Gossa. Ja sam mu na tome jako zahvalan i izričem to ovdje javno jer me je potaknuo da napišem neka od zanimljivijih poglavlja ove knjige. Bez toga bi nam kulturni pejzaž Hrvatske bio siromašniji. Imam dakle mnogo razloga da mu budem zahvalan i da mu se ovdje javno zahvalim. On me je upozorio na terene, on je izvanrednom intuicijom zacrtao njihovu slavensku sakralnu interpretaciju prema pretpostavkama stare slavenske vjere i stavio je to meni na raspolaganje kao izvrsno polazište za vlastito prebiranje po tim terenima iskušavajući mogućnosti njihove interpretacije u okvirima onoga što se zna o toj istoj staroj vjeri. Obdario me je tako mnogim, izoštrio mi je teoretska ticala, a u nekim poglavljima ove knjige ugrađeno je stoga mnogo njegovoga. To se iz mogega kazivanja u njima, dakako, jasno razabire. Vladimir Peter Goss ili Gvozdanović, kako se je još zvao kada je počeo objavljivati svoje

izvrzne radove, kojima nas je toliko obogatio, a ja ga odmah zapazio. doista je zavrijedio da mu se u ovom predgovoru od srca zahvalim.

Još jedan kolega kojemu ovdje moram izreći svoju zahvalnost jest Damir Zorić, gospodarski tajnik Matice hrvatske, a inače etnolog, vrsno školovan i znanstveno stvaralački djelatan. Bio je kao i Tomo Vinšćak ustrajan slušač mojih zagrebačkih predavanja o rekonstrukciji ulomaka svetih pjesama naše stare vjere i kad je krenuo naš veliki izdavački pothvat on mu se s velikim zanimanjem pridružio. Svojim iskustvom i utjecajem bio je tu od velike pomoći, a nemjerljiv je njegov prinos raščišćivanju teoretskih pitanja i pitanja koja se tiču cjeline slike o staroj vjeri do koje se dopire mučno, polazeći od ulomaka obrednih tekstova koji su jedini dostupni našem neposrednom promatranju. Kad god nam je u našem poslu, istraživačkom i nakladničkom, i povrhu dinamične okretnosti Tome Vinšćaka zatrebalo ono što se danas rado naziva logistikom, bio je Damir Zorić uvijek pri ruci, prijateljski pripravno i susretljivo. Pa kako da mu za to ovdje ne kažem: hvala?!

Zahvaljujem, dakako, i nakladnicima. To su »Ibis grafika« i »Matica hrvatska«. Tu, dakako, na prvom mjestu treba spomenuti Krešimira Krnica, prokušanog i izvanredno uspješnog izvršnog urednika mojih knjiga koje, koliko su u vezi s našom starom vjerom, sve izdaje i Ibis grafika. Za njihovu izvanredno uspjele grafičku opremu i oblikovanje duboko sam mu zahvalan. To je nekako najviše što se pri grafičkom oblikovanju knjiga u nas može postići, a teško bi se i gdje drugdje nadmašilo. Tu je i njegova supruga Saša Krnic, koja je vodeći Ibis grafiku mojim knjigama poklonila veliku pozornost, a u njima i ispravila niz pogrešaka koje bi drugima bile promakle. Hvala joj! I za tu brigu i za te ispravke.

A doista ne treba opširno obrazlagati što nakladništvo »Matice hrvatske« znači za ovu knjigu. Ne govorim ovdje samo o potpori i osloncu što to predstavlja, ne govorim samo o distribuciji koja je rak rana u životu naše knjige. Koliko god je sve to vrlo važno i dragocjeno, govorim ipak u prvom redu o tome da Matica svojim suizdavaštvom tih mojih knjiga upozorava svu našu kulturnu zajednicu na to

Predgovor

da je naša stara vjera neizostavna sastavnica hrvatske kulture, važan sloj njezine povijesti i vrijednost bez koje se samo nepotpuno i krnje možemo predstavljati sebi samima i svijetu. Kako o toj svojoj staroj vjeri nismo znali gotovo ništa osim da je postojala, teško nam dopire u svijest važnost prodora koji je na tom području postignut počevši od šezdesetih godina prošloga stoljeća, kada je uspjelo ozbiljno početi s rekonstrukcijom ulomaka pretkršćanske slavenske, pa tako i hrvatske sakralne poezije i njoj pripadne strogo strukturirane slike svijeta. Matičino suizdavaštvo upozorava na to, i za jedan dio čitatateljstva bit će to, barem u prvi mah, odlučno. Matici hrvatskoj za to, dakle, hvala.

I napokon, nipošto na posljednjem mjestu, zahvaljujem svojoj supruzi Ioanni, koja je za sve vrijeme rada na ovoj knjizi imala strpljenja sa mnom i razumijevanja za to da se i dalje zauzeto krećem tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine umjesto da budem običan umirovljenik, uvijek na raspolaganju za osobne pothvate i društvene zgrade. Na tome joj od srca hvala.

Čitatelja koji će ovu knjigu uzeti u ruke valja uputiti na to da će, ako se nađe zbunjen pred njezinim kazivanjem, kontekst tomu kazivanju naći u tri knjige spomenute na početku ovoga predgovora i da će mu u tom kontekstu i ova knjiga biti lakše razumljiva. Ona s njima tvori cjelinu. Odvest će ga još dalje i dublje u svijet obrednih tekstova naše pretkršćanske starine u kojemu će sve jasnije prepoznavati bogatstvo koje nosimo duboko u sebi, a ne poznamo ga i nismo ga svjesni. Zapretano je u jeziku u kojemu i kojim živimo. Mogu samo svojim čitateljima na tom otkrivanju i obogaćivanju zaželjeti sretan put.

Početkom travnja 2013.

Radoslav Katičić